

המורה לעברית של קאפקה

תפוחות חיו של המשורר מרדכי גיאורג לאנגר

— מאת מרים זינגר —

החסידות של הרבי מבלז. הוא עזב או את הישיבה וחזר מן הפרישות בה חי, אל החיים.

השמש ירדה מוזמן. המגדלים הרבים של פראג נעלמו בשמי הערב המאפיינים. ישבו בתדרו של לאנגר והוא סיפר לי סיפורים חסידיים. מדי פעם צלל בעולם זה שהיה בה זר לי והעלה סיפור אחד אחרי משנהו. כי עבור שנים רבות במלחמת העולם השנייה, עוד לפני ששמעתי משהו על חייו וגורלו של לאנגר, הגיעו סיפורים אלה שנית ליד. הם הופיעו בצורה מהודרת מאוד, תחת השם „שבעת השערים“ באחת ההוצאות הגדולות ביותר של פראג באותם ימים.

באותה פתאומיות בה הופיע על פני השטח, הוא נעלם שוב מנוסה של פראג. את זמנתו המחרת אי אפשר היה לראות עוד על המידרכות ובי אולמות הציוניים. לאנגר לא היה עוד שם...

★

באחד הימים — הדבר היה בחורף — הלכתי לאורך הנהר מולדבה, כאשר עיכב אותי אדם קטן־קומה, הושיט לי את ידו ואמר לי „שלום“... הוא לבש חליפת ספורט אפורה, מ־תחת המעיל הקצר ביצבץ הצוארון המקופל של אפודת הספורט, על ראשו חבש כובע־צמר אפור, לבש מכנסיים קצרים, גרבי צמר סרוגים ארוכים, ומתחת לבית־שחיו החויק זוג מחלי־קיים. לא הכרתיו. פניו נראו מאובנים במקצת, שפתו התחתונה נטויה קצת (סוף בעמוד 28)

בחוגים הציוניים בפראג הופיע בי אחד הימים מורה חדש לעברית. היו אלה השנים האחרונות של מלחמת העולם הראשונה. פראג, כעיר בער־רף, הפכה באורח טבעי למקום מקלט לפליטים הרבים מן המזרח. באותו זמן ניתן היה בפעם הראשונה ליהודים המתבוללים להכיר את בני עמם מן המזרח והמלה המפורסמת „אוסטיודה“ הפכה לאימרת כנף. כמעט מאז התחילת מלחמת העולם — וגם זמן רב לפני כן — היו המורים לעברית סטור־דנטים מן המזרח, אשר הביאו להוגים הציוניים את הרוח היהודית ואת ה־שפה העברית. „אוסטיודן“ אלה נראו באורח חיצוני בדיוק ככל הסטודנטים האחרים, היו מגולחים, לבשו חליפות ככל חבריהם האחרים ולעתים קרובות נבדלו מן האחרים רק במבטאם.

יוזי לאנגר לא היה „אוסטיודה“. בשיעור לעברית דיבר צ'כית ספרותית. אולם היה עטור זקן ארוך ופיאות ולבש מעיל ארוך. פניו הדור־ממים ממש והמבט הבהה בעיני העצובות שיוו לו מראה דומה ליהודים שהחלו להיראות ברחובות פראג, מלווים עזת ילדים קטנים שהפכו כמעט תמיד למטרה לחיצי בח ולעג. באחד הימים הציעו לי הפילוסוף המנוח פליקס וולטש והסופר פראג־קאפקה לקבל יחד אתם אצל יוזי לאנגר שיעורים לעברית. הקורס החל אהרי „הימים הנוראים“. וכך, כפי שאמר בהלצה קאפקה „לומדים ציוני פראג במשך השנה ומגיעים עד השיעור העשירי, על מנת לשכוח הכל בירחי הקיץ ולהתחיל בסתיו מחדש מן ה־שיעור הראשון“. אני לא הכרתי את המורה לעברית — כעיד שוולטש וקאפקה ידעו ודאי על עברו, על שנות נדודיו ועל יחסו לציונות.

אחרי אחד השיעורים ביקש ממני פעם יוזי לאנגר לבקר בלווייתו אצל אמו. הם גרו בקירבת כנר ואצל־אב (ואצל־אבסקה נאמסטי), אשר מילאה תפקיד חשוב במאורעות האחרונים ב־פראג — ריחכן שעוד תוסיף למלא. היתה זו שעת צהריים מאוחרת. רחובות העיר שקקו המוני אנשים. בחי המלאכה והחנזיות פלטו אנשים לרוב אל המדרכות־עשינו את דרכנו בקושי בתוך ההמון הצפוף, כשמישהו דוחף אותנו מוזמן לזמן, משום שי־מראהו החיצוני של לאנגר נתן לכל מי שרצה בזאת, את העילה לכך. אולם על פניו של לאנגר לא ניהן להכיר דבר. נדמה היה שכל הערה גולשת מעל גבו הכפוף. פניו לרחוב צדדי ועכשיו יכולתי להסתכל בתווי פניו. אמנם הייתי עדיין צעירה מאוד, ניתכן שמשום כך גם בעלת לב פחות דרגיש לכל סבל ולכל גורל אנושי. והסיפור שסיפר לי אדם בלתי רגיל זה שצעד לצידו, היה מיוחד במינו.

כמה שלא השתדלתי לקבוע את גיי־לו, לא הצלחתי בכך. בגלל גבו הכפוף־זקנו — באותם ימים לא גידלו בני הנוער זקן כמו בימינו — ופיו שהביע עצבות, לא נראה כבר צעיר. רק כעבור זמן רב נודע לי שאינו אלא בן עשרים וכמה, כלומר מבוגר ממני בתמש או שש שנים.

וזהו הסיפור שסיפר לי בדרך, סיפור מיסתורי, אשר אם נבחון אותו מנקודת מבטנו היום, מובן הוא רק לאנשים בעלי ידע פסיכולוגי עמוק:

„באחד הלילות הופיעה לפני דמות. ישיש מעוטר זקן קרא לי ונפח כלפי בידו העריבה והחיוורת. התהפכתי באי שקט בשנתי לכל עבר. קמתי בבוקר כנוך ואמרתי לעצמי: „חלומות שוא ידברו“. אולם בלילה הבא ראיתי שוב את דמות הישיש המזוקנת וכאשר הופיע בפני בפעם השלישית ונפח לעברי, ידעתי וחשתי זאת בכל ישותי: עלי לציית לנו. ומתר הדבר, תמיד המיד ראיתי דמות זו לפני והוא הפכה עבורי ביום לענן ובלילה ל־עמוד־אש. וכך עזבתי — מבלי שי־נפרדתי מאיש — את ביתי. הייתי אז בן שש־עשרה — ויצאתי לחפש את הישיש הבלתי מוכר, אשר קרא לי. הלכתי יום אחר יום, שבוע אחר שבוע, עד שמצאתיו לבסוף; עד אשר דמות הלומותי הופיעה מולי בדמותו של הרבי מבלז. עכשיו הגיע הקץ לנדודי. ארבע שנים חייתי בין הצעירים שבתצרו והתעמקה באותו מקור שהוא כה זר לנו, יהודי פראג...“

בינתיים הגענו לביתו. בעד החלון של החדר הדל, בו נתקבלתי בלחיצת יד לבית על ידי אשה ענוגה ועייפה — אמו — יכולנו לראות את אלפי הצריחים של העיר בשעת שקיעת החמה. על מדף עמדו בין ספרים אחרים ספריו האחרונים של אחיו פראנטישק לאנגר. שני בנים יצאו מן החוג היהודי המתבולל הנה אל העולם. האחד הגיע בדרך תלויה וקצרה למב־צר זר והודות לכשרונו הספרותי כאילו כבשו בסערה. הוא הפך לסופר מפורסם, שתשתייך לחוג של קארל צ'אפק. בעוד הבן השני של משפחה זו נאלץ לנדוד זמן רב, כדי לחזור לכור מתצבתו... הראשון עשה את שנות המלחמה בתנועת המחחרת ה־צ'כית נלגיונר ברוסיה, את השני הפחיעה המלחמה כשהוא שקוע בעולם

המורה לעברית של קאפה

(סוף מעמוד 27)

דבר. בינתיים נסעתי לדי"ר אפרתי לטבריה, שהיה תלמידו בפראג ועכשיו שימש כמנהל בית-החולים שווייצר ב-טבריה. הוא הבטיח לשמור ללאנגר חור קטן בבית-החולים שלו.

זמן רב לא שמענו עליו, עד אשר טלפן אלי באחד הימים מבית-החולים: „אני כבר כאן“. מובן מאליו שביקרתי אצלו עוד באותו אחר-צהריים. לגודל הפתעתי לא היה הפעם צבע עורו כה צהוב, אבל פניו שהיו תמיד אטומים, הביעו הפעם אי-שקט כאילו ניקרה במוחו המחשבה שהוא עומד לפני השער האחרון. הואיל ולא היה לו די כוח כדי להישען על השער האחרון של החיים, גסם עכשיו בגורלו בעזרת זרם של האשמות מרות כלפי כל מה שסבב אותו. לשוא היו כל המאמצים להרגיעו. כל ההבטחות נדדו בלבו בפניו החיוריים והתשושים. הרי אני עמדתי לפניו בצורה מתגרה ופגנתית במלוא בריאותי. עכשיו, על סף המוות התפוררה מסכת הדממה שעל פניו על מנת למחות נגד הגורל העורר, אשר היה קבוע בו מאז ימי נעוריו בצורת מחלה קשה בעורפו. לא ניתן לי לבקר אצלו שנית ב-בית-החולים. מוריס, הם לפעמים זרכי החיים. אהמול התביישתי עדיין בפני לאנגר החולה מאוד בבריאותי וממהרת היום הצמידה אותי מחלה קשה למשך חדשים למיטתי. לפני ש-נפלתי למשכב עוד קיבלתי טלפון מלאנגר. משפט קצר, אך רב-משמעי: „השליכו אותי מבית-החולים...“ כע-בור ארבעה עשר ימים ואולי שלושה שבועות לא היה עוד בין החיים. קובץ השירים הקטן שלו, „מעט צרי“, הר פיע כבר אחרי מותו.

כאשר תקרתי כעבור חדשים לסיבות שבגללן הרחיקו אותו מבית-החולים, נדע לי, כי הוא כינה את האחיות בשם נאציות ושום אחות לא רצתה להגיש לו את האוכל. באורח כה טראגי, מביך ומר נסתיימו חיי אנוש כה טראגיים, מביכים ומרים...

אניה וכתוצאה מכך חלה קשות. החלטתי לבקר אצלו. ידידי הרופא שלקחני אתו לבית-החולים, אמר לי שלאנגר מסוגל על אף מחלתו הקשה לצאת לפרוזדור, דבר שנעם לי מאוד, כי רציתי שפגישתנו תתקיים בצורה שאינה מעוררת שימת-לב. הוא בא לקראתי, לבש חלוק לבן, שערו ראשו היה קצר, ועל כן נראו פניו החולים בכל גדלם ועירומם; שפתו התחחנה היתה כחולה וגטויה קדימה והוא הסתכל בי במבט חוקר בעיניו העצובות. לתמהוני הרב לא הכיר אותי. כאשר אמרתי לו את שמי, כאילו הרפתה רוח חיים בתווי פניו הבהים, חיוך האיר לרגע קט את פיו ומצחו, אבל העיניים — אלה נשארו עצובות ומא-שימות. הוא אחז בשתי ידי, קרא בשמי מלפני נשואי, אך המשפט הר ראשון שהשמיע לתדהמתי היה: „בעלך התבא שיבוא יום ויגרשו אותנו מפראג, העורך נוכרת בכך?“ צמרמורת חלפה בי. המאורעות, הרי גדודים בים העיון טשטשו בזכרונו את פני, אבל אה הנבואה הקודרת לא שכה.

כעבור שנה בערך שהיתי בתל-אביב. מאכס ברוד אמר לי: „כלום אינך יודעת שלאנגר שוכב כאן בבית-החולים ומצבו אנוש?“ הלכתי לבית-החולים. הוא שכב בקצה המחלקה הגדולה, הרבה מיטות לבנות ובכל אחת אדם עם סבלו. ידידי ופניו היו צהובות. הוא התבונן בי במבט עצוב ועיניו נראו כשני חורים בפניו הרי אפורות. גימה של מרירות נשמעה מתוך המלים שיצאו מפיו. מרירות על גורלו שהיה מוכרח לגולל מעל לבו. שאלתיו אם יש לו משאלה כל-שהי. „כן“, הוא היה רוצה לקרוא את ספרו האחרון של הסת. כאשר נפרדתי מעליו, הזמנתי אותו להחלמה אלינו לדגניה החורף ממשמש ובא ומוג האוויר אצלנו ייטיב לו. הוא יצא אחרי שבעות אחדים מבית-החולים וזמן רב לא שמעתי עליו

קדימה. אבל העיניים, עיניים עצובות אלה, האפורות, הקודרות — אותן הכרתי. הוא ניסה לצחוק, כי צחוקו לא היה אלא נסיון. היה זה לאנגר, החסיד מבלז, מורי לעברית. „בואי אתי להחליק על הקרח“ — הומין אותי. השתדלתי להתגבר על מבוכתי. נדמה היה שהוא אינו שם לב להש-תאותי בוכח מראהו החדש. אולם אני אמרתי לעצמי: מה רבות הן הצורות שיכולה ללבוש דמותו של האדם! פניו נראו בלי זקן ופיאות ערומות וחסרות-אונים. ואז נח מבטי על חלי-פתו — המחליקים! לא האמנתי למראה עיני. לאנגר — והחלקה על הקרח. קבענו פגישה לאחד הימים הבאים. נפגשנו על אחד האיים שב-מולדבה, בו היה קיים מגרש להחלקה. שיכלנו את זרועותינו והחלקנו. אולם מיד עזב אותי והחל להציג בפני אח אמנותו. הוא ביצע לולאות קדימה ואחורה, הג כמחוגה, וראו: גם בשטח זה היה אמן. חיש מהר הבחנתי שהוא נמצא במרכזם של צופים מלאי התפעלות וכאשר התברר נדתי בפנים האדומות של הגויים, לא יכולתי להימלט בפני המחשבה: אין זה מן הנמנע, כי בין המתכוננים בו בהתפעלות נמצאים גם כאלה, אשר דחפו והעליבו את לאנגר לעתים קר-בות כשהיה הולך ברחובות כשהוא עטור זקן ופיאות... כאשר הסיר את מחליקיו ונשא אלי את פניו הסמוקים מן הריצה, היו אלה — למרות צורתן החדשה — הפנים הקודמות; אותן עיניים מצועפות ועצובות, אם גם הפה ניסה לצחוק.

✱

שוב חלפו חדשים רבים. הפעם הייתי אני זו שעזבה את רחובות פראג, כדי ללכת אחרי זמות חלומות. אותי הוליכה לישראל — פלשתינה בימים ההם. אחרי שנתיים ביקרתי אצל אמי המנוחה בפראג. אנו — כי לא הייתי עוד לבדי — קבענו פגישה עם לאנגר. רציתי שבעלי יכיר את לאנגר. נפגשנו בשעה 9 בבית-הקברות היהודי הישן בפראג. בזכרוני עוד היה שמור אחר-הצהריים האחרון שבילינו יחד במגרש הקרח.

בית-הקברות היה שקט ועזוב, שקוע בחלומות כאיירק רחוק בתוך הרעש וההמולה של העיר הגדולה. מעבר לחומת בית-הקברות דהרו המכוניות ונתפזו האנשים לכוונים שונים. כאן ישנו דורות... אבנים דיכרו בלשון מיסתורית, צמרות העצים רחשו-לחשו ברוח הקיץ הקלילה. ערבות מלאות עצבות נענעו את זרועותיהן הארוכות מעל גבעות חול. בעד צמרות העצים ציירה השמש טבעות זהב. איש לא נראה. לפתע הוסטו הצידה כמה ענפים ירוקים ולפנינו עמד — יהודי מזוקן, בלי צווארון, מטפחת על צווארו, חצאיי-זעלים לרגליו, לבוש מעיל חסידים ארוך. זה היה לאנגר. פניו הרחבים — עטורים פיאות — נראו כאילו קפצה עליהם הזיקנה. הוא ניסה לצחוק שיה שהושיט לנו את ידו הצרה. הצנתי בפניו את בעלי. אמנם היתה להם שפה משותפת ובלכל ואח התגנשו. כאן ביניהם שני עולמות. לאנגר התנגד לציונות. עברית הייבת להיות שפת התנ"ך והתפילות. מתפ-קידם של היהודים להיות בגולה ול-חכות למשיח...

התפחת ויכוח חריף בינו לבין בעלי וכאשר לאנגר אמר: „אנו חיים ב-מדינה תרבותית ומצבנו טוב“, קרא בעלי בהתרגשות: „איני רוצה לראות שתורות, אך יגיע זמן כאשר יגרשו אותך מנאך“. היתה זו שנת 1922, תקופת הפריחה של הדמוקרטיה ב-מדינות אירופה. אחרי הדברים האלה השתררה דממה לשעה קלה בבית-הקברות. ישבנו על ספסל ליד קברו של המהר"ל. בבת אחת חדרה גימה מזוהה לפגישתנו, כאילו ירד על העיר הזאת צל של המאורעות הבאים שה-עמיד הסתירם עדיין ברוב חסדו. הוא ליוות אותנו בצעדים. מדשדשים עד השער של בית-הקברות. אחר כך נעצר וחזר אל בין המצבות.

בזמן לזמן פגשתי בכתבי-עת ספ-רותיים שירים של מרזכי גיאורגו לאנגר. סימן שהוא חושב את השפה העברית לא רק כשפת התפילות. ושוב חלפו שנים. הגלים מלאי הסבל-נות של האתר החלו להעביר לכל רחבי עולם את צעקתו ההיסטרית של אותו מטורף שהושיט את ידו אל גלגל ההיסטוריה ובחוצפתו הנפשעת הניע את הגלגל, כדי לרסק קודם כל את עמנו.

הדבר היה בזמן מלחמת העולם ה-שנייה. הייתי בירושלים ונדע לי מפיו של הגוגו ברגמן, כי בבית-החולים „הדסה“ על הר הצופים נמצא לאנגר. הוא היה חולה מאוד. הוא שהה כמעפיל שבעה חדשים על סיפון